

ÖKOLOGIKUS TÁRSADALOM ÉS FENNTARTHATÓ NÉPESSÉG*

TÓTH I. JÁNOS

Az ember természetes közösségekben (család, nemzettség, nemzet) fejlődő eszes főemlős, aki a földi természet része. Az ősi természetes állapot az ember számára még éppen élhető, de borzalmas létállapotot jelent, hiszen az élő természet nem az ember, hanem a bioszféra jólétére optimalizál. Ezért az ész törekvése a természet fölötti hatalomra és a természeti korlátok visszaszorítására sokáig előnyös volt az ember számára, és nem sértette súlyosan a földi természetet. Korunkban azonban az ész természet- és életellenes attitűdje már az ember és közösségeinek jólétét, sőt létét fenyegeti. Tehát ezen az úton nem haladhatunk tovább. Ezért az embernek és azon belül az emberi észnek természetbaráttá és életbaráttá kell válnia! Ez többek között azt jelenti, hogy az ökoszisztémák sajátosságaihoz igazodva a valódi emberekből álló *nemzeteknek állandó népességű, zárt és stacionárius társadalmakká kell válniuk.*

ÖKONATURALIZMUS

A természet és az ember problematikus viszonyának megértését rendkívül megnehezíti a természettudományok és a társadalomtudományok különböző nyelvezte és nézőpontja. Viszont elősegíti egy olyan szemlélet, melynek alapját a nemreduktív fizikalizmus, a termodinamikai alapokra épülő rendszerelmélet és az ökológiai szempontokat előtérbe állító naturalizmus biztosítja.

A *nemreduktív fizikalizmus* szerint minden létező fizikai jellegű, de vannak olyan magasabb rendű – kémiai, biológiai és társadalmi – létezők, amelyek fizikai tulajdonságokra épülnek (szuperveniálnak). E felfogás szerint a világ rétegzett felépítésű, ahol minden szint az alacsonyabb szintre épül, ugyanakkor rendelkezik önállósággal. A *termodinamika* tételei minden természeti (fizikai és nemfizikai) rendszerre érvényesek. Az első főtétel az energiamegmaradás, míg a második főtétel az entrópiánövekedés elvét mondja ki. Ezek a tételek *izolált* rendszerekre közvetlenül érvényesek, míg nem izolált rendszerek esetében a természeti folyamatok spontán irányát mutatják meg, melynek lényege a növekvő rendezetlenség és a homogenizáció. Az élettelen világban a folyamatok

* A szerző hamarosan megjelenő könyvének (*Ökológikus társadalom fenntartható népességgel*. Gondolat, Bp. 2022.) kiegészített és szerkesztett, összefoglaló fejezete – a Szerk.

TERMELJÜNK ZÖLDSÉGET!

Önellátás –

A hadigazdaság keretében
otthoni zöldségtermesztésre
fölvívó plakát, 1915
(Österreichische Nationalbibliothek
/ Europeana Collections)

Az élelmezési nehézségeken a konyhakerti veteményekkel lehet a leggyorsabban segíteni.

Pótolják a húst és a kenyeret.

Minden erre alkalmas területen létesítsünk tehát konyhakerteket!

Virágoskertjeinket alakítsuk át konyhakertekké és ne hagyjunk parlagon egy talpalatnyi földet sem!

A községi konyhakerti gazdaság:

a IV. ker., Vámház-tér dunaparti oldalán
és a VII. ker., Garay-téren

önköltségi áron bocsát a közönség rendelkezésére konyhakerti magokat és palántákat és ugyanott a konyhakerti művelésről népszerű ismertetést is árusít.

A SZÉKESFŐVÁROS TANÁCSA.

Székesfővárosi lapok, 1915.

általában a rendezetlenség irányába haladnak, ugyanakkor az élet és azon belül az ész képes – némi leegyszerűsítéssel fogalmazva – ezt a folyamatot megfordítani.

A *rendszerelmélet* szerint minden organizációs szinten kialakulnak olyan holisztikus egységek, amelyek többek, mint részeiknek az összege. A rendszereknek vannak általános – organizációs szinttől független – kategóriái, amelyek alapján az élettelen, az élő és a társadalmi rendszerek sajátosságai egységesen tárgyalhatók. A legfontosabb különbség a *nyitott* és a *zárt* átáramlásos disszipatív struktúrák között van. Az előbbi egy olyan magas rendezettségű állapot, amely a környezetéből folyamatosan energiában gazdag és entrópiában szegény (forrás)anyagokat vesz fel, illetve energiában szegény és entrópiában gazdag (salak)anyagokat ad le, és így viszonylag hosszú ideig képes kompenzálni az entrópia törvényének hatását. Az utóbbi rendszer pedig ezt az eredményt pusztán az energiacsere révén képes biztosítani. Az előbbire jó példa az egyed és a populáció, míg az utóbbira az ökoszisztéma és a bioszféra.

Az élet komplex rendszerében az egyed egy kitüntetett létező, fontos viszonyítási pont, amely élesen elválasztja az egyed alatti és az egyed feletti létezőket.

Az élő egyedet – a teljesség igénye nélkül – a következő általános sajátosságok jellemzik: nyíltság, anyagcsere, rendezettség, munkavégző képesség, homeosztázis, növekedés, öregedés, halandóság, szaporodás. Az egyed–környezet relációban kitüntetett szerepe van az anyagcserének és a szaporodásnak. Az előbbi az egyed aktuális és konkrét, míg az utóbbi az egyed jövőbeni és potenciális fennmaradásának az eszköze.

Az egyed feletti entitások közül az első a *populáció*, amely az egymáshoz hasonló egyedek sokasága egy meghatározott területen. Az egyeddel ellentétben a populáció már egy potenciálisan halhatatlan struktúra. A populáció az egyedeknek a környezettel folytatott anyagcseréjét megsokszorozza, míg az ivaros reprodukcióját elősegíti. A populáció létszámának a növekedését kívülről az ökoszisztéma eltartóképessége korlátozza. A populáció egyedszámát belülről a születés, halálozás, bevándorlás és kivándorlás határozza meg. A populáció a fentiekén túl a társas élet szintere is, amelynek négy alapformája lehetséges: magányos, a szó szűkebb értelmében társas, közösségi és szuperorganikus. Az első két csoportba tartozó állatok alapvetően önérdékkövetők, a szuperorganizmusban élő egyedek elsősorban altruisták, a közösséget alkotó állatokra (például az emberre) mindkét viselkedési forma jellemző.

Hasonló egyedek populációinak az összessége alkotja a *fajt*, amelynek a realitása a biológiai filozófia központi problémája. A realisták szerint a faj egy valóságos létező, míg a nominalisták szerint csak egy fogalmi konstrukció. Az *ökoszisztéma* jelenti a következő fontos organizációs szintet, amely az adott területen élő egymásra hatást gyakoroló különböző populációk egysége. A nyitott populációk környezeti hatásai kiegyensúlyozzák egymást és így válik az ökoszisztéma tulajdonképpen egy zárt, stacionárius jellegű disszipatív rendszerré, amely a környezetével csak energiacsereben áll: napsugárzást vesz fel, és hőenergiát ad le. Az ökoszisztéma azért kitüntetett jelentőségű ökológiai egész, mert ez az első zárt önfenntartó rendszer, amelynek a környezettől való függése minimális mértékű.

A *bioszféra* jelenti a földi élet legmagasabb organizációs szintjét, amely a földi élővilágot alkotó ökoszisztémák összessége. Rendszerelméleti szempontból a bioszféra elsődlegesen és ideáltipikus formában egy zárt, stacionárius, disszipatív, autark, önfenntartó, autopietikus, önszervező és potenciálisan halhatatlan rendszer, vagyis az élet abszolútuma. A bioszféra, ahogy annak bármely alrendszerét is, objektív szempontból olyan sajátosságok jellemzik, mint az integritás, stabilitás és a szépség.

Tudományos értelemben az ember egy *speciális állat*, jelesül egy főemlős. Az ember specifikumának az alapját a magas szintű észhasználat jelenti, amely olyan, csak az emberre jellemző sajátosságokban nyilvánul meg, mint a beszéd, az eszközhasználat, a termelés, a társadalmiság vagy a fogamzásgátlás. Mivel *minden létező természeti jellegű*, így az ember is egy természeti lény, ugyanakkor a magas szintű észhasználat miatt érdemes különbséget tenni az első (nem-emberi) és második (emberi) természet között. A második természetre alkalmazhatjuk a „mesterséges” fogalmát. Tehát az ember mint eszes majom egyszerre tekinthető mesterséges és természeti lénynek. Mindaddig, amíg az ész önmagát természetellenes erőként értelmezi, addig az embert az a végzetes ellentmondás jellemzi, hogy természetellenes természeti lény.

a populáció potenciálisan halhatatlan struktúra

ANYAGCSERE

Az emberi individuum mint nyitott lény a környezetéből forrásokat vesz fel, és hulladékot ad le. A társadalomban ez a jellegzetes anyagáramlás összeadódik és megsokszorozódik, amelyet a gazdaság próbál hatékonyan megszervezni. Ahogy nő az egyes emberek igénye a javak iránt, úgy növekszik a gazdaság is. A gazdasági növekedés felgyorsulása különösen a kapitalizmus kialakulásától kezdve jellemzi a nemzetgazdaságokat. Az uralkodó felfogás szerint ez a gazdaság normális állapota. Ez a nézet a modernitás hajnalán igaz is lehetett,

tekintettel a természeti kapacitások bőségére. Az utóbbi évtizedekben az ember környezeti hatása jelentős mértékben megnőtt, vagyis az ember belépett az ökológiai szűkösség korszakába.

A természeti környezet és az emberi közösségek viszonyát elemezve különbséget kell tenni a környezeti erőforrásokat meghagyó vagy azokat fenntartható és a környezeti erőforrásokat felélő, azaz elvevő vagy fenntarthatatlan gazdaságok között. Az előbbieknél nincs szükségük külső erőforrásokra, tehát önellátók, míg az utóbbiaknak folyamatosan új erőforrásokra van szükségük, amit két úton tudnak megszerezni: hódítással vagy kereskedelemmel. Továbbá különbséget kell tenni az ember által ritkán és sűrűn lakott Föld között. Demográfiai szempontból pedig a növekvő, az állandó és a csökkenő létszámú népesség között kell különbséget tenni. Ezeknek a kategóriáknak mindenféle kombinációja elképzelhető. Ameddig a Föld ritkán lakott, addig lehetőségek az olyan közösségek, amelyek demográfiai szempontból növekvők, ökológiai szempontból pedig elvevők, ugyanakkor az új erőforrások iránti igényüket békés vándorlással ki tudják elégíteni. Ha a Föld sűrűn lakott bolygóvá válik, akkor megszűnik a békés vándorlás lehetősége, és a közösségeknek választani kell a békés fenntarthatóság, az ökológiai kizsákmányolás és a katonai hódítás vagy pedig az ökológiai kizsákmányolás és a kereskedelem között. Világos, hogy az emberiség szempontjából a katonai hódítás jelenti a legrosszabb opciót.

Jelenleg az ökológiai kizsákmányolást a növekvő méretű világkereskedelemmel próbáljuk ellensúlyozni. Ez az út azonban láthatóan sikertelen. Az ember növekvő mértékű környezetpusztítása különböző mutatókkal detektálható: növekvő ökológiai lábnyom, a globális túlfogyasztás egyre látványosabb indikátorai. Arról nem is beszélve, hogy az ökológiai kizsákmányolás rendszere mindig elvezethet a háborúhoz, sőt egy újabb világháborúhoz is.

A környezeti válságot rendszerelméleti értelemben a zárt, stacionárius és lokális ökoszisztémák, illetve a nyitott, folyamatosan növekvő világ gazdaság közötti konfliktusként értelmezhetjük. Ennek a válságnak az a legjobb megoldása, ha az emberi gazdaságok a környezeti erőforrásokat megőrző gazdaságokká válnak, amelyeknek nincs szükségük külső erőforrásokra, vagyis *a társadalmaknak zárt, stacionárius és lokális jellegű rendszerekké kell alakulniuk*. Ezt a célt nyilvánvalóan nem lehet elérni, de egyre jobban meg lehet közelíteni. Ez azt jelenti, hogy a jelenlegi káros tendenciákat meg lehet fordítani, azaz a globalizáció helyett a lokalizáció, a növekedés helyett az állandóság, a termodinamikai nyíltság helyett pedig a zártság irányába kell haladni.

A NÉP

Évmilliókon keresztül az emberfélék (hominidák) közösségeinek mérete nem haladta meg a 150 főt. Ezekben a kis létszámú, migrációs szempontból lényegében zárt szaporodási közösségekben mindenki rokonságban állt egymással, ami az utódok gondozásának és az együttműködésnek biztos alapját jelentette.

Az emberi közösség evolúciójában a döntő tényező az volt, hogy úgy növekedett a közösség létszáma (nemzettség, törzs, nép), hogy közben az együttműködés fennmaradt. A nép olyan természetes közösség, szupraindividuális egység, amelyet a közös származás, eredet és nyelv jellemez. *A nemzet*

elsősorban a nép közös érdekeinek tudatos felismerésére képes kulturális egység, míg a nemzetállam ezt az érdeket bürokratikusán is képes érvényesíteni.

A modernizáció hatására a népről vallott nézetek jelentősen átalakultak, és megjelent egy modern, redukcionista, nominalista és negatív jelentéstartalmú népfogalom. Ez a szemléletbeli változás összhangban van a liberális, individualista és antinaturalista korszakkal, amely ellenségesen viszonyul a néphez és a nemzethez, mivel azt csak fikciónak és absztrakciónak tekinti. A modern demográfia szintén redukcionista módon viszonyul a néphez, amelyet egy ország lakosságával azonosít.

beléptünk az ökológiai szűkösség korszakába

(C) ArtsDot.com - Grant Wood - Fall Plowing

GRANT WOOD (1931)

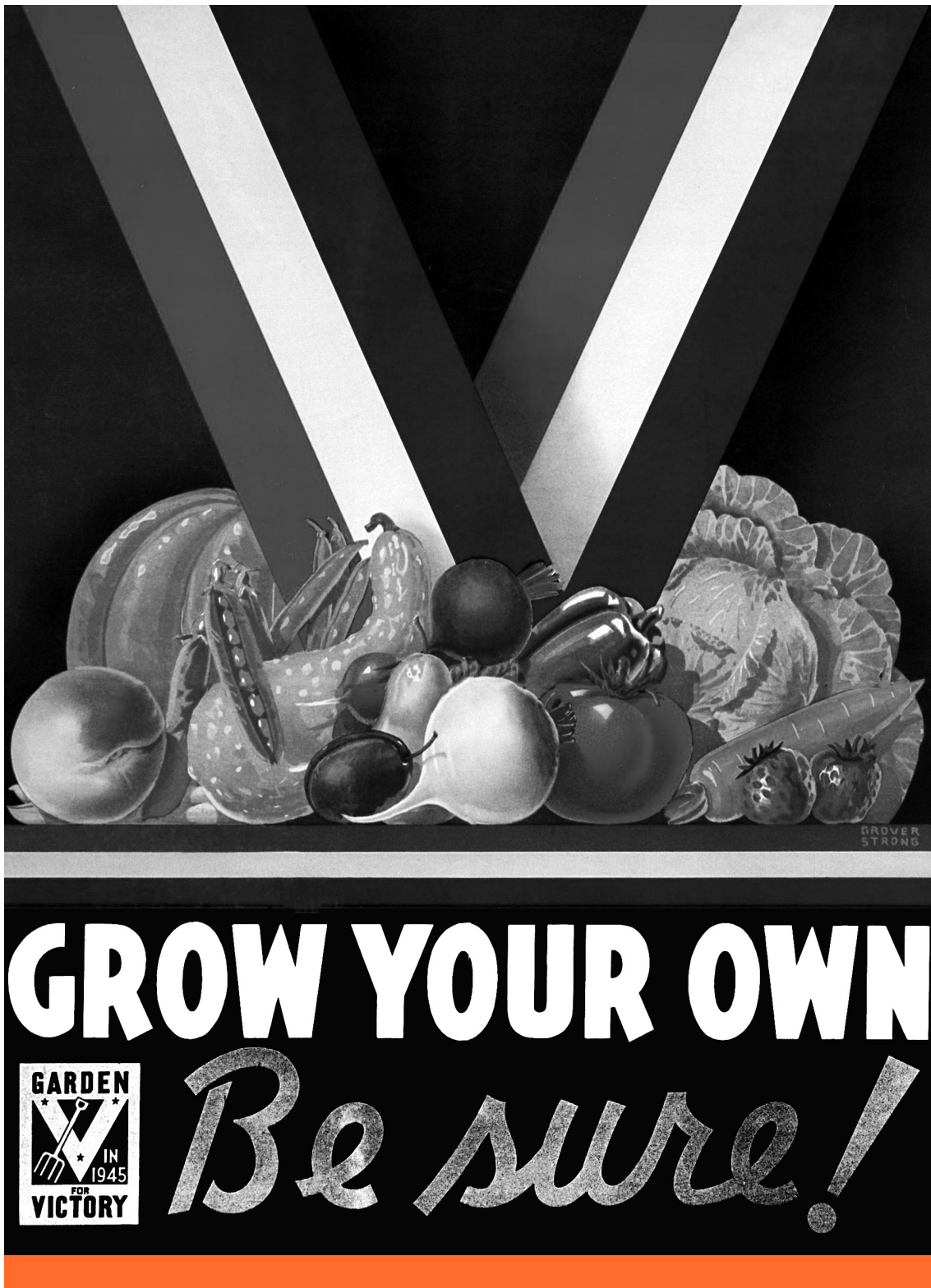
Függetlenség –
Grant Wood: *Őszi szántás* (1931)
(Wikimedia Commons)

A modernizáció mindenütt csökkenti a termékenységi arányszámokat, de regionálisan óriási különbségek vannak. A még mindig magas termékenységű Afrikában és Nyugat-Ázsiában a népesség exponenciálisan nő, míg a már túlságosan alacsony termékenységű Kelet-Európa és Kelet-Ázsia számos országában a népesség exponenciálisan csökken. Mindkét demográfiai válság rossz és összeegyeztethetetlen az ökológikus társadalom ideájával, amely – az eltartóképességen belül – az állandó népességet írja elő.

A globalizáció egyidejűleg tekinthető korunk egyik meghatározó folyamatának és egy meghatározott politikai ideológiának is, melynek célja a globális világtársadalom létrehozása. A globalizmus negatív hatást gyakorol a népekre, nemzetekre, az ember társas létmódjára és a demokráciára is. Humánökológiai szempontból a globalizáció legveszélyesebb sajátossága az emberiség etnikai, nyelvi, gazdasági és kulturális sokféleségének az elvesztése.

BEVÁNDORLÁS

Demény Pál hívta fel a figyelmet arra, hogy Európát két súlyos demográfiai válság jellemez, egyrészt a közismert bevándorlási válság, másrészt a láthatatlan demográfiai tél. Ez utóbbit az elöregedés, az alacsony születés és a természetes (valójában természetellenes) fogyás jellemez. Az európai unió föderalista vezetői (tévesen) abban bíznak, hogy a tömeges bevándorlás megoldja az elégtelen mértékű reprodukcióból fakadó demográfiai válságot. Valójában

Autarkia –
Konyhakertet népszerűsítő
amerikai háborús plakát
(Grover Strong, 1945)
(Northwestern University
Libraries)

ez a „megoldás” egyrészt eltakarja a demográfiai telet, másrészt felszámolja a befogadó népeket és nemzeteket. A Nemzetek Európájának a hívei viszont tudják, hogy az alacsony mértékű reprodukció problémáját csak az őshonos lakosság termékenységének a növelésével lehet megoldani.

A posztznacionalista ideológiák egyik fontos jelszava a nyitott határ és a szabad migráció. Ez az ideológia az Európai Unió, a nagytőke és a nemzetközi szervezetek vezetőinek meghatározó nézetét jelenti. A nyitott határok képviselői a társadalmat általában individuum- és gazdaságcentrikus nézőpontból értelmezik, összhangban a liberális-individualista és globalista korszellellemmel.

Ez az értelmezés azonban egyoldalú, mert figyelmen kívül hagyja a nemzetek és az őshonos lakosság érdekeit.¹

A modern nyugatias korszellem (individualizmus, globalizmus, antinaturalizmus) nehezen tud megbirkózni az idegen fogalmával. Gyakran tagadja ennek a fogalomnak az értelmét az emberek jogi és morális egyenlőségére hivatkozva, vagy pedig a fogalmat személyes értelemben használva azt állítja, hogy mindenki idegen. Ha azonban abból indulunk ki, hogy a különböző népekhez tartozó emberek különböző kollektív sajátosságokkal (etnicitás, anyanyelv, kulturális kódok) rendelkeznek, akkor az idegen, ahogy az őshonos bennszülött fogalma is, könnyen értelmezhetővé válik.

A globalizmus, multikulturalizmus és a transznacionalizmus teljesen új és mesterséges létállapotot eredményez a nyugati világban, ahol a választott identitások egyre jelentősebb szerepet kapnak. Fukuyama például az identitáspolitika és vele párhuzamosan a törzsi gondolkodás megerősödését káros tendenciának tartja, és attól fél, hogy teljesen átalakítja a nyugati társadalmat: Houellebecq pedig egy szatírán keresztül mutatja be egy francia muszlim politikai hatalomra kerülését s ezzel párhuzamosan az őshonos franciák iszlamizációját.

Minden gazdag nemzet mágnesként vonzza az idegen nemzethez tartozó embereket, azaz erős bevándorlási hajlandóságot generál. A gazdag országok vagy alávetik magukat ennek az akaratnak és feladják saját etnikai, nyelvi és kulturális önazonosságukat, vagy ellenállnak ennek az akaratnak, és megvédi a saját identitásukat. A gazdag országoknak a bevándorláshoz való viszonyát bonyolítja, hogy ezek az országok gyorsabban vagy lassabban haladnak egy kihalási pályán. Az Európai Unió, ahogy a globalizmus és a neoliberalizmus is, folyamatosan azt hangoztatja, hogy a népvándorlás megállíthatatlan. Ausztrália, Japán és Izrael példája jól mutatja, hogy a bevándorlás szabályozható és az illegális bevándorlás megállítható, mindez csak politikai akarat kérdése.

REPRODUKCIÓ

Az ideológiák, amelyek kimagasló szerepet játszanak a jövő formálásában, különböző nézeteket fogalmaznak meg a népesedésre és a reprodukcióra vonatkozóan. Vannak pronatalista nézetek (kereszténység, konzervativizmus, nacionalizmus), amelyek fontos értéknek tekintik a házasság és a család klasszikus fogalmát és a gyerekvállalást, más ideológiák (liberalizmus, marxizmus, feminizmus) támadják ezeket az értékeket.

A zöldek többsége szintén antinatalista. A „sötétzöldek” egy ember nélküli világot akarnak, bár a kihalást mint környezetvédelmi projektet csak az emberiség elenyésző kisebbsége támogatja. A zöldglobalisták szerint a Földön már így is túl sok ember él, ezért mindenütt, így Európában is, antinatalista fordulatra van szükség. A zöldglobalisták képtelenek érzékelné az emberi közösségek demográfiai változatosságát, így például azt, hogy a „fejlett” országokra a demográfiai tél a jellemző. A zöld lokalisták tudatában vannak a környezeti és demográfiai változatosságnak, ezért hangsúlyozzák a környezeti feltételekkel összhangban lévő állandó népesség szükségességét. Ennek összetétele azonban érdektelen számukra. Csak a *zöld patriótáknak* fontos, hogy az állandó népességű politikai közösségek egy népből és nemzetből álljanak.

Párhuzamosan a családtervezési eszközök fejlődésével, napjainkban a gyerekvállalás alapvetően szabad és tudatos döntés, amelyre érvényesek a morális szempontok. A formális etikai szabályok (arany-szabály, kategorikus imperatívusz, hasznosságelv, kárelv) többségéből levezethető a reprodukciós felelősség, sőt a reprodukciós kötelesség fogalma is. Például a kategorikus imperatívusz a reprodukció terén is példamutató viselkedést vár

az illegális
bevándorlás
megállítható

1 Vö. a szerzőnek a *Kommentárban* korábban megjelent írásaival: *Demográfiai tél és a modernizáció* (2021/3.) és *A nép fogalmáról* (2021/1.) – a Szerk.

el minden embertől, jelesül két-három gyerek nemzésére és felnevelésére való törekvést.

A modern reprodukciós technikák elsődleges célja a reprodukció feletti hatalom. Ezek mesterséges beavatkozást jelentenek a reprodukció természetes folyamatába. Ezek lehetnek antinatalista jellegűek, mint a fogamzásgátlás vagy a nemváltás. Ez utóbbi esetében éles különbséget kell tenni az orvosi és a nemorvosi (szabad) nemváltás között. Ez azért is fontos, mert a szabad nemváltás valójában lehetetlen. Vannak pronatalista jellegű reprodukciós technikák is (bérnyaság, lombikbébiprogram). Ez utóbbiak éppen pronatalista jellegük miatt támogatandók az alacsony termékenységgű gazdag országokban.

A liberális társadalomfilozófia dogmatikusan hisz a *láthatatlan kéz* koncepciójában. Számos filozófus és közgazdász (Hobbes, Olson, Hardin) rámutatott azonban arra, hogy sok olyan döntési helyzet van, ahol az egyéni érdekek és viselkedések mechanikus összegzése társadalmi szinten rossz kimenetelhez vezet. Ezért van szükség – Kornai kifejezésével élve – társadalmi (piaci, bürokratikus, etikai) koordinációra. Meg kell vizsgálni, hogy ezek az intézkedések hogyan alkalmazhatók a demográfiai tétel problémájára!

Az OECD-országokat joggal nevezhetjük gazdaságtudatos országoknak. Az állam és a társadalom folyamatosan figyeli a makrogazdasági paramétereket (GDP, infláció, munkanélküliség) és ha azok negatív irányba változnak, akkor gyorsan reagálnak. Ez is szerepet játszik abban, hogy ezeknek az országoknak a gazdasági tevékenysége kimagasló. Másrésről ezeknek az országoknak a demográfiai tudatossága alacsony. A demográfiai adatok csak a demográfusokat érdeklik, sem az állam, sem a társadalom nem figyel ezekre az értékekre. Ez hiba, mert rossz demográfiai tendenciák súlyos válságokhoz vezetnek. Ezért fontos, hogy a fejlett társadalmak termékenységtudatos nemzetekké váljanak.

PRONATALIZMUS

A termékenységi ráta minden OECD-országban alacsonyabb, mint 2,1 gyerek/nő, kivéve Izraelt, ahol ennek a paraméternek az értéke kiugróan magas. Ennek a mutatónak az értéke sohasem csökkent 2,8 alá, jelenleg pedig 2,9 gyerek/nő. Mi lehet ennek az oka? Izrael példája azért is érdekes, mert rámutat arra, hogy a modernizáció magas termékenységi arányszám mellett is folyhat. Az izraeli zsidók kivételesen magas termékenységi arányszáma a következő három tényező kombinációjára vezethető vissza: a demográfiai fenyegetettség tudata, erős etnikai és vallási érzések, illetve a nagyon magas termékenységgű (ultraortodox) közösségek létezése. Tehát ha az európai népek „izraeli módon” akarják elérni a fenntartható termékenységet és népességet, akkor ezen a három területen kell megváltoztatniuk a gondolkodásukat. Természetesen Európa nem Izrael; más a történelme, tradíciója, kultúrája és feltételrendszere, ezért Izrael tapasztalatait az európai népek nem alkalmazhatják mechanikusan.

A tradicionális társadalmakban az emberek sok gyerek felnevelésével gondoskodtak az öregkorukról, a modern társadalmakban nyugdíjárulék fizetésével. Az előbbinek pronatalista, míg az utóbbinak antinatalista hatása van. A modern nyugdíjrendszer nemcsak szenved az elöregedéstől és a nyugdíjasok magas arányszámától, hanem elő is idézi ezt az állapotot. Erre a problémára a konzervatív (tradicionális és modern) választ a nyugdíjrendszer pronatalista jellegű reformja jelentené, amelynek a szemléletformáló hatása is jelentős lenne, ugyanis individuális szinten is nyilvánvalóvá tenné a kapcsolatot a nyugdíj és a gyerekvállalás között.

A fenntartható népesség alapját a 2,1 gyerek/nő érték jelenti. Ennek a termékenységi értéknek az elérése érdekében a demográfiai téltől szenvedő nemzetek alkalmazhatják a főállású szülőség intézményét is. Ennek az intézménynek a lényege, hogy a modern nemzetek fizetett női munkának és hivatásnak ismerik el a sok, legalább 4-6 gyerek felnevelését. Számításaim szerint a magyarság csak akkor tudja elérni az ideálisnak tekintett 2,1 gyerek/nő arányt, ha legalább a nők tíz százaléka ezt a hivatást választja. ■